

Teorijske postavke primjenjivosti historijskogeografskih spoznaja

Monika Komušanac

Pristup u radu iz 2010. godine iste autorice (suautorice) razmatrao je i postavio temeljni identitet historijske geografije kao fundamentalne geografske discipline (u smislu njezine sekundarne fundamentalnosti), dok je cilj ovoga rada u okviru teorijskoga koncepta sagledati primjenjivost historijskogeografskih pristupa i spoznaja u brojnim planiranjima i spoznajno-analičkim definiranjima prostornih zakonitosti i modela. Metodološki se sustav zasniva primarno na misaonim (logičkim ili filozofskim) metodama, uvažavajući teorijske pristupe geografije i povijesti i potvrđujući opravdanost historijskogeografskih analiza u razumijevanju objektivne stvarnosti u geografskom prostoru, a rezultati promišljanja opravdavaju značenje historijske geografije u znanstvenome, obrazovnom i planerskom sustavu. Razmatrajući zakonitosti, uvjetovanost te funkcionalno razumijevanje i modeliranje u dvije osnovne filozofske kategorije – prostoru i vremenu, historijska geografija i njezine spoznaje ključna su pretpostavka razumijevanja prostorno-vremenske uvjetovanosti u planiranju regionalnih (prostornih) jedinica ili cjelina.

Ključne riječi: historijska geografija, teorijske postavke, primjenjivost historijskogeografskih spoznaja

Theoretical Postulates of Historical-geographical Cognition Applicability

The former approach of the 2010 paper written by the same author (co-author) has observed and placed the basic identity of historical geography as the fundamental geography discipline (within the meaning of its secondary particularity), whilst this work aims to consider the appliance of the historical-geographical approach and epistemology in numerous planning and gnostically-analytical definitions of spatial laws and models. Doing honour in this way to the theoretical geography and history approaches, the methodological system is primary based on speculative (logical or philosophical) methods and is affirming the justifiability of historical-geographical analysis in objective reality comprehension in geographical space, with the research results justifying the meaning of historical geography in the scientific, educational and planning system. Taking into account the laws, conditionality and functional understanding and modelling within the two basic philosophical categories of space and time, historical geography and its cognitions form the crucial presumption of space-time conditionality understanding in future regional (spatial) units or complex planning.

Key words: historical geography, theoretical postulates, application of the historical-geographical epistemology

UVOD

Problemi suvremenog razvoja historijske geografije i konkretne primjene njezina teorijsko-koncepcijskog pristupa primarno proizlaze iz nedovoljne etabliranosti geografije na znanstvenoj, obrazovnoj i društvenoj razini te iz poteškoća u razvijanju metodologije svojstvene predmetu znanstvenog rada, bez obzira na neosporan i jasan predmet geografskog interesa. Slijedeći znanstvene principe, teorijski pristup i specifični metodološki sustav geografije, geografske su discipline, po principu predmetnog jedinstva i prostorne uvjetovanosti (u geografskom prostoru), suočene s reorganizacijom postojećih istraživačkih i metodoloških koncepata usmjerujući se na sintezna, društveno-korisna te strateška istraživanja prostora te koristeći se širinom spoznaje u razmatranju složenih prošlih, sadašnjih i budućih prostornih odnosa (Magaš, 2007; Komušanac i Šterc, 2011).

Sve to vodi jednostavnom zaključku da pristupi „znanost radi znanosti” i radi osobnoga istraživačkog interesa ne mogu ostvariti razvojnu znanstvenu funkciju u uvjetima ubrzanoga društvenog i ukupnog razvoja i naprednoga informatičkog društva, kao što to ne mogu ni parcijalna ni isključivo analitička istraživanja koja ne proizlaze iz predmeta interesa i koja procese u prostoru razmatraju bez korelacije, interakcije, definiranja, projiciranja i modeliranja prostornih zakonitosti. Takva nas istraživanja mogu odvesti u pretjerane generalizacije i specijalizacije, paušalne i pogrešne zaključke te udaljavati od objektivne prostorne stvarnosti, nužnog stupnjevanja u istraživačkom postupku i postupnoga dijalektičkog prijelaza u složenije misaone postupke, razrade, klasifikacije, kategorizacije, promišljanja i postavljanja modela u prostoru.

S obzirom na širinu razmatranja, primjenu i intenzivnost pristupa, izraženu prostorno-vremensku i istraživačku logiku i spoznaju historijska geografija sve se više razvija kroz svoj osnovni istraživački zadatak – razmatranje, razumijevanje i predviđanje prostorno-vremenskih odnosa (Butlin, 1993; Graham i Nash, 2000). Sukladno tome u radu se nastoje razraditi principi identifikacije, fundamentalnosti (u okviru osnovnih geografskih atribucija: prostorne i vremenske), prepoznatljivosti i razine primjenjivosti historijskogeografskih spoznaja, uz posebni osvrt na funkciju historijske geografije u različitim oblicima planiranja (regionalnome, prostornom, društvenom...) i kroz to moguću afirmaciju njezine znanstvene posebnosti kao prijelazne, interferirajuće discipline između prirodnoga, društvenog i humanističkog znanstvenog područja.

Osnovna istraživačka pitanja

Rad je u osnovi razrada tematski postavljenih (i dolje navedenih) istraživačkih pitanja, pri čemu se slijedi postupak logičke razrade pojedinih kategorija: opće teorijske postavke – fundamentalne značajke u izvornome geografskom konceptu – znanstveni i istraživački identitet – interdisciplinarna primjena historijskogeografskih spoznaja¹. Prema tako usmjerenom konceptu, navedeni misaoni koraci rezultiraju razmatranjima i zaključcima o razinama, oblicima, intenzitetu i ulozi historijske geografije na disciplinarnoj razini te mogućnostima njezine primjene u prostornome i regionalnom planiranju.

1. Kako iz općega teorijskog okvira historijske geografije izdvojiti područja istraživačkog djelovanja koja će biti njezina prepoznatljivost u odnosu na komplementarna područja? Pitanje je iznimno složeno s obzirom na naglašenu predmetnu složenost same geografije

i posebno historijske geografije, u uvjetima sve brojnijih podjela, klasifikacija i tipizacija u znanosti, što se u konačnici očituje u smanjenju i preklapanju predmeta interesa. Zato se rješenje očekuje u efikasnijoj i široj primjeni sustava historijskogeografskih metoda i osobito modela i projekcija u postupku planiranja prostornih sadržaja, procesa i odnosa.²

2. *Iz čega proizlaze postavke fundamentalnosti historijske geografije u okviru geografskoga koncepta?* Tu je prije svega riječ o objašnjenju atribucije historijske geografije kao discipline sekundarne fundamentalnosti koja proizlazi iz osnovnih geografskih teorijskih kategorija koje ona objedinjuje (Šterc, 2012). Time se potvrđuje ne samo geografski već i historijskogeografski znanstvenoistraživački identitet, a detaljna razmatranja sustava prostor-vrijeme zalaze u opće i po svojoj osnovi teorijske, filozofske i fizikalne postavke, čineći tako taj kontinuum iznimno složenim istraživačkim okvirom.

3. *Jesu li komponente istraživačke prepoznatljivosti historijske geografije metodološke ili aplikativne naravi?* Zapravo su i jedno i drugo. Naime bez adekvatnoga metodološkog sustava kojim se nastoje kvantificirati sadržaji, procesi, veze i odnosi nije moguće ni odrediti značenje i intenzitet pojedinih elemenata i/ili faktora u prostoru (Graham i Nash, 2000), a samim time ni objektivno razmotriti promjene u prostoru te uvjetovanja i zakonitosti koji se u njemu odvijaju (Darby, 1962). Te pak historijskoj geografiji svojstvene više uvjetovane zakonitosti valja usmjeriti konkretnoj primjeni na obrazovnoj, projektnoj, znanstvenoj i općoj društvenoj razini³.

4. *Kako historijskogeografske analize pridonose planiranju prostora, njegovih funkcija, logike, namjene, rasporeda, održivosti, organizacije i sl.?* Obilježja historijskogeografskih razmatranja poput opsežnosti, cjelovitosti, sinteze, prostorno-vremenske uvjetovanosti (uvjetnice), moguće determinacije prostornih, humanističkih i društvenih zbivanja (odrednice) itd. sukladna su značenju prostorno-vremenskih kompleksnih faktora u planiranju logičkih modelskih odnosa na geografskoj površini u geografskom prostoru.

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Radova historijskogeografske tematike u domaćoj i stranoj literaturi relativno je mnogo, a prema njihovu sadržaju moguće je uočiti zakonitost osobito bitnu za njezin razvoj i potvrdu znanstvenosti. Naime većina tih radova ne razmatra i ne postavlja opći teorijski koncept historijske geografije, pa ne čudi da pojedina istraživanja nisu derivacija predmeta interesa discipline, već su pristupom i tematikom sličnija znanstvenim granama, poljima, područjima i disciplinama srodnim historijskoj geografiji, poput kartografije, urbane geografije, ekonomske geografije, povijesti i sl., a jasna i iole logična definicija u njima je rijetka. Jasno je pritom, s obzirom na intermedijarnu poziciju historijske geografije, da spoznaje navedenih disciplina i područja imaju odgovarajuću, ali ne i ključnu ulogu u razmatranju složenih obilježja prostora (regija)⁴. U domaćoj su literaturi prisutne analize historijskogeografskih procesa u hrvatskim tradicionalnim, povijesnim (historijskogeografskim) regijama koje upućuju na razvoj različitih oblika prostorne organizacije i uređenja u njima (Fuerst-Bjeliš, 1996b, 2012; Pejnović, 2009b; Rogić, 1963) te na formiranje prostornog identiteta prema društvenim, socijalnim, proizvodnim, kulturnim i inim implikacijama povijesne važnosti i tradicionalnosti (Fuerst-Bjeliš, 1996a, 2012; Pejnović, 2009a).

Sukladno tome u radu su upotrijebljeni radovi koji razrađuju samo pojedine aspekte historijskogeografskih zbivanja: radovi o teoriji i metodologiji historijske geografije (Darby, 1953; Higounet, 1961; Jagër, 1969; Butlin, 1993; Komušanac i Šterc, 2010; Schenk, 2011; Komušanac, 2011), specijalistički radovi pojedinih područja unutar historijske geografije (Graham i Nash, 2000; Fuerst-Bjeliš i Zupanc, 2007a, 2007b) te primjeri historijskogeografskih istraživanja u objašnjenju izvornosti i tradicionalnosti prostornih cjelina (Blanc, 1952/1953; Fuerst-Bjeliš, 1996a, 1996b; Boyer, 1972; Fuerst-Bjeliš, 2012; Pejnović, 2009b; Rogić, 1991). Nezaobilazni su bili i radovi o teoriji geografije (Darby, 1962; Šterc, 1987, 1989; Vresk, 1997), razvoju i poziciji geografije (Rogić, 1987; Crkvenčić, 2007; Komušanac i Šterc, 2011), ulozi geografskih istraživanja u različitim oblicima planiranja (Magaš, 2007; Nejašmić, 2011) i oni o formiranju nacionalnoga prostornog identiteta (Šakić, 2009; Pejnović, 2009a; Šterc, 2012). Za objašnjenje vremenskoga koncepta u povijesnom pristupu i njegove implementacije u posloženi sustav djelovanja historijskogeografskih faktora i prostorno-povijesnog uvjetovanja razmatrani su teorijski stavovi povjesničarke M. Gross (2001).

IDENTIFIKACIJA HISTORIJSKE GEOGRAFIJE U SUSTAVU ZNANOSTI

Identifikacija historijske geografije u sustavu znanosti primarno se temelji na njezinu teorijskom konceptu, njezinoj fundamentalnosti te korelacijskom značenju, čime postaje nezaobilazni faktor u uočavanju, definiranju i tumačenju prostorno-vremenskih zakonitosti, to jest u razumijevanju objektivne prostorne stvarnosti⁵. U skladu s potrebama u radu nužno je kratko se osvrnuti na definiciju koja u sebi objedinjuje osnovne stavove o općemu istraživačkom (geografskom) okviru, predmetu i cilju istraživanja te ulozi historijske geografije. Za polazišnu osnovu postavljen je iznimno složen, interdisciplinarni i prije svega interaktivan odnos elemenata prirodne osnove, čimbenika društvene nadgradnje i povijesne zbilje u prostorno-vremenskom kontinuumu povezujući time prirodnu, društvenu i projekcijsku uvjetovanost historijske geografije.

Pitanje definicije

Sukladno tome definicija historijske geografije glasi: „Historijska geografija je fundamentalna znanstvena disciplina u okviru sustava geografskih disciplina kojom se proučavaju, objašnjavaju, planiraju i predviđaju odnosi i refleksije u geografskom prostoru (sadržaji, procesi, veze i odnosi; postojeći i/ili materijalizirani u novom obliku i na drugom mjestu na geopovršini) nastali prožimanjem kompleksnih geografskih faktora i povijesnih zbivanja s ciljem pojašnjavanja objektivne prostorne stvarnosti” (Komušanac i Šterc, 2010).

Upravo navedeni osnovni istraživački cilj „pojašnjavanja objektivne prostorne stvarnosti” najavljuje mogućnost primjene historijskogeografskih spoznaja u predviđanju i planiranju prostornih odnosa, zakonitosti i modela. Navedenu bismo tvrdnju, naravno, mogli pridodati geografiji u cjelini i svim njezinim disciplinama, s tom razlikom da one, izuzev regionalne i historijske geografije, po principu prevladavajućeg faktora proučavaju samo dio prostorne stvarnosti i uvjetovanosti u kojem je djelovanje određenog faktora najizraženije i s najvećim transformacijama u prostoru. Neosporna važnost i doprinos u

razumijevanju prostorne zbilje imaju znanstvene spoznaje pojedinačnih geografskih disciplina (grana), u skladu s pripadajućim istraživačkim aspektima, metodološkim načelima i unutrašnjom identifikacijom koja pretpostavlja (kao logičnu posljedicu postavljanja predmetnog određenja) prevladavajuća djelovanja i uvjetovanja u dijelu geografskog prostora. Upravo ta disciplinarna parcijalnost, uvjetovanost, određenost, ograničenost i sl. u prostornom konceptu, mogu smanjiti geografsku primjenu u planiranju prostornih sadržaja, formi, odnosa, funkcija itd., jer postupak planiranja pretpostavlja cjelokupnost i sintezu prostornih obilježja (Rogić, 1963, 1987), složenih faktora, interakciju uvjetovanja i sl. geografskog prostora ili po određenim kriterijima kao što su homogenost, funkcionalna povezanost i prostorno uređenje izdvojenih njegovih dijelova – regija (Fuerst-Bjeliš, 1996a, prema: Pejnović, 2009a; Vresk, 1997).

Iako ovdje ne ulazimo detaljno u definiciju i predmet interesa geografije te principe prostorne logike i filozofije kao osnovne teorijsko-znanstvene postulate, ipak se oni nameću kao ključni kriterij njezine znanstvene prosudbe i potvrde jer je geografija jedino znanstveno polje koje proučava opće prirodne i društvene faktore, njihovu međuuvjetovanost i korelacijske odnose (Šterc, 2012). Sadržajna cjelokupnost u tako postavljenome teorijskome geografskom pristupu već je prepoznata u regionalnom i prostornom planiranju, slijedom teorijsko-konceptijskog iskoraka struke (Magaš, 2007). Slično se očekuje i za historijsku i regionalnu geografiju, s obzirom na već spomenutu intenzivnost pristupa.

Fundamentalnost discipline

Jedno od osnovnih pitanja u radu tiče se fundamentalnosti historijske geografije u okviru geografskoga teorijskoga koncepta i misaono-teorijskog promišljanja kojim se ta fundamentalnost objašnjava u odnosu na subdisciplinarno područje (geografske discipline) i komplementarno područje (povijest i njezine discipline). Fundamentalnost historijske geografije proizlazi iz njezina predmetnog postavljanja i odvijanja povijesnih zbivanja u povijesnom prostoru te njihova razmatranja i objašnjavanja u kontekstu interaktivne uvjetovanosti prirodnih elemenata i/ili društvenih čimbenika u geografskom prostoru (široj prostornoj kategoriji), povezujući time osnovne istraživačke, teorijske, predmetne, znanstvene, intermedijarne i druge geografske kategorije, prostor i vrijeme te potvrđujući time svoju opću teorijsku znanstvenu identifikaciju i jedinstvo s geografskim znanstvenim sustavom (Darby, 1953; Butlin, 1993; Guelke, 1997; Komušanac, 2011), a specifičnu kroz regionalni historijskogeografski pristup i primjenu u analizama tradicionalnih historijskogeografskih regija (Blanc, 1952/1953; Rogić, 1991; Fuerst-Bjeliš, 1996b, 2012; Pejnović, 2009b). Sama fundamentalnost izvedena je iz kritike već pomalo uvriježenog stava da su društveno-povijesna zbivanja definirala i usmjerila promjene prostornog okvira u kojima su se dogodila, a zapravo je jasno, kao i u slučaju prirodnih i društvenih geografskih faktora u čijem se razmatranju postavljaju korelacija i smisao koju prostor njome dobiva, da takve relacije nisu jednosmjerne ni jednostavne i da uvijek istodobno postoji kontinuitet jednog faktora i diskontinuitet drugog/drugih faktora (Guelke, 1997).

Nekad je ta primarna uvjetovanost događaja (i promjena u prostoru koje oni ostavljaju) zaista rezultat društvene podloge i povijesnih odluka, pa ponekad u tim složenim odnosima elementi mogu biti u sekundarnoj varijanti faktori, kao i obratno, faktori mogu biti elementi sadržaja, procesa, veza i odnosa, a u većini se slučajeva objašnjavanje tog

nimalo jednostavnog sustava teži provesti upravo kroz razumijevanje prirodne i društvene (humanističke) podloge zbivanja u konkretnom prostoru. Taj prije svega misaoni postupak osim intelektualnih predispozicija podrazumijeva i širinu (ali istodobno i intenzivnost) istraživačkog pristupa i predmeta interesa te sposobnost prostorno-vremenskog modeliranja. Upravo nas to dovodi i do nužnog objašnjenja tvrdnje da svaka geografska disciplina u sebi objedinjuje prostornu i vremensku kategoriju, ali je ključno pitanje usmjerivanja pristupa i metodološkog sustava prema jačini uvjetovanosti u prostoru.

Sustav podjele

Prema osnovnim načelima znanstvenog sustava, kriteriji izdvajanja znanstvenog područja temelje se na istovjetnim, izvornim, provodnim i autentičnim obilježjima koja su istovremeno potvrda homogenosti na područnoj znanstvenoj razini, te identifikaciji s obzirom na predmetno komplementarna znanstvena područja (vidi bilješku 4), pa ih je prema tim obilježjima moguće razlikovati, svrstavati, izdvajati, povezivati, razvijati i slično (Šterc, 1987). Takav se princip ponavlja snižavanjem reda veličine podjela, tj. na razini polja, grana i disciplina, koji zadržavaju opći istraživački (predmetni) koncept i razvijaju svoje specifičnosti, a prema svrhovitosti i aplikativnosti pristupa izgrađuju i učvršćuju svoj znanstveni identitet i prepoznatljivost. Razrađeni sustav teorije koji obuhvaća standardni postupak određenja predmeta istraživanja, ciljeva i zadataka, načelâ, obilježjâ, metoda i modelâ primarna je pretpostavka primjene analize matičnih područja i njihove prilagodbe društvenim potrebama, prostornim mogućnostima i potrebama čovjeka (pojedince, zajednice). To osobito vrijedi za „pojedince (društvo) suvremenih potreba”, čiji životni prostor mora zadovoljiti čitavi niz funkcija i namjena, a to pak nezaobilazno obuhvaća postupak slaganja veza, odnosa i modela u prostoru te u krajnjoj relaciji njegove organizacije i planiranja. U geografiji se razmatranja navedenog sadržaja i odnosa odvijaju unutar općega istraživačkog okvira djelovanja – geografskog prostora (Šterc, 1989; Komušanac i Šterc, 2010), dok se vrijeme shvaća u širem teorijskom i univerzalnom smislu⁶, tj. u kontekstu razvoja, razdoblja očitovanja promjena u prostoru, trajanju dominacije faktora i sl. Tako posloženi koncept i granska podjela unutar geografije posebno naglašavaju dvije činjenice (NN, 118/09): a) Prostor (geografski), iako neosporna predmetna kategorija geografije, ograničen je i podijeljen na područje djelovanja prevladavajućeg faktora prirodnog i/ili društvenog uvjetovanja. Stoga cjelovitost prostorno-vremenskog pristupa, u smislu ukupnosti obilježja i sinteze, imaju regionalna i historijska geografija (razmatraju ukupni prostor i vrijeme), a kao glavni argument ističe se njihova širina i intenzivnost pristupa koji uključuje niz faktora različita uvjetovanja i intenziteta djelovanja; b) Vrijeme kao kategorija interes je svake geografske discipline utoliko što se svi procesi, odnosi i modeli (ne i sadržaji) nužno moraju razmatrati u vremenu koje neprekidno teče, ali povijesna zbivanja i povijesna uvjetovanost nisu njihov primarni interes, već je to prevladavajuća uvjetovanost koja ih u osnovi razlikuje i izdvaja. Kontekst vremena razlikuje se u okviru historijske geografije utoliko što se vrijeme odnosi na prošlu uvjetovanost i zbilju (Gross, 2001), tj. povijesna zbivanja koja su materijalizirana djelovanjem povijesnih faktora prevladavajućeg uvjetovanja, slično kao i kod geografskih faktora, s time da se očekivano sustav povijesnih faktora preklapa s geografskim faktorima i općenito civilizacijskim djelovanjem čovjeka.

Cjelovitost prostorno-vremenskog pristupa, njegova sinteznost te ukupnost obilježja i koncepta historijske i regionalne geografije čine njihovu predmetno-interesnu sličnost, koja se, primjenom klasičnoga (nekritičkog, jednosmjernog i u osnovi povijesnog) razmatranja procesâ i odnosâ u historijskogeografskome teorijskom okviru sve više gubila rezultirajući poistovjećivanjem regionalnih i historijskogeografskih analiza. Naravno, razlika među njima postoji, a to je već navedena uvjetovanost prošlih vremena s aspekta interakcije u prostoru i reverzibilnost promjena⁷, značenja povijesnih zbivanja itd., za razliku od klasičnog poimanja u kojem bit čini samo povijesni pregled, bez razmatranja prevladavajuće uvjetovanosti u prošlosti. Upravo se unutrašnjim predmetom interesa koji čine historijskogeografske zakonitosti (Komušanac i Šterc, 2010), nastale kao rezultat djelovanja različitih uvjetovanosti u geografskom prostoru – prirodnih, društvenih, povijesnih prostornih i misaonih – potvrđuje i uloga prošlih povijesnih zbivanja kao ključnog faktora za prostorno i regionalno planiranje i organizaciju prostornih odnosa (Fuerst-Bjeliš, 1996a; Blanc, 1952/1953). Povijesna zbivanja i odnosi koji se ogledaju u prostorno-vremenskom kompleksu čine posebno tu relaciju prirodne osnove i društvene nadgradnje iznimno bitnom dodatnom komponentom u analizi prostora u prošlosti (Fuerst-Bjeliš i Zupanc, 2007a, 2007b) i razumijevanju prostorne zbilje te se time stvara preduvjet za projiciranje i modeliranje budućnosti u prostoru. Shvaćanje, razumijevanje i vrednovanje objektivne prostorne stvarnosti⁸, prošle, današnje i sutrašnje, nisu mogući ako se ne razmatra korelacijsko značenje prevladavajućih geografskih prirodnih i društvenih faktora (pojedinačno i/ili u sustavima) (Darby, 1962) te povijesnih čimbenika u prostoru i vremenu jer se pretpostavke za razumijevanje onoga što se danas zbiva nalaze i u prošlosti (što je vidljivo na primjerima ponavljanja povijesti). Ne može se jedino i isključivo na osnovi društvenih zbivanja, tj. civilizacijskog razvoja razumjeti i previdjeti objektivnu prostornu stvarnost jer je ona posljedica niza različitih faktora⁹ interaktivnog uvjetovanja/određenja koji su djelovali na zbivanja u prostoru i odredili njegove značajke, obilježja, namjenu, razvojne mogućnosti, važnost i drugo te predisponirali, usmjerili, determinirali, uvjetovali itd. njegov razvoj.

Slikovito nazvana „učiteljicom života u prostoru”, historijska geografija, osim kompleksnim predmetnim određenjem, svoju fundamentalnost potvrđuje i primjenom metodološkog sustava kvalitativnih i kvantitativnih metoda, historijskogeografskih projekcija i prostornih modela te takvom projekcijskom osnovom kojom bi se osobito trebala približiti demografskome, statističkom, urbanom i inom planiranju. To pak ima dvojak pozitivan učinak: ide u prilog obogaćivanju geografskoga metodološkog sustava i povećanju mogućnosti sudjelovanja u istraživanjima bitnim za prostorna i ukupna planiranja.¹⁰

PRIMJENJIVOST HISTORIJSKOGEOGRAFSKIH SPOZNAJA

Primjenjivost spoznaja dobivenih testiranjem i teorijskom razradom hipoteza jedan je od osnovnih zadataka znanosti, znanstvenih područja i disciplina općenito, a primjenjivost specifičnih historijskogeografskih spoznaja moguća je i ostvariva na nekoliko razina: općoj teorijskoj, znanstvenoj, istraživačkoj, stručnoj, obrazovnoj, političkoj i inoj društvenoj razini, a posebnu važnost ima na projekcijskoj interdisciplinarnoj razini u regionalnom i prostornom planiranju. Aplikativnost spoznaja historijskogeografskog razmatranja slijedi u

dolje navedenim okvirima, složenim prema redu veličine značenja i različitim razinama u kojima se primjenjuje s obzirom na implikacije u raznim segmentima društvenog razvoja.

- **Istraživački pristupi.** Primjenjivost u istraživačkim pristupima temelji se na fundamentalnoj osnovi, komparativnim obilježjima postavljenog koncepta (Komušanac, Šterc, 2010) i integrativnoj međudisciplinarnoj ulozi historijske geografije, a sekundarno u komplementarnim i susjednim znanstvenim disciplinama i područjima u ostvarivanju znanstvenoistraživačkih zadataka i ciljeva definiranih s obzirom na interdisciplinarni predmet interesa, a kroz primjenu specifičnog sustava historijskogeografskih metoda u istraživačkom postupku.
- **Širenje historijskogeografskih spoznaja.** Razumijevanje slijeda povijesnih zbivanja i definiranje prevladavajućih prirodnih i/ili društvenih faktora te njihove uvjetovanosti, usmjerenja, intenziteta, obilježja i drugog omogućuje sagledavanje transformacije i smjer razvoja geografskog prostora, što potvrđuju konceptijski postavljena i objašnjena vrlo složena interaktivna, reverzibilna, korelacijska i slična određenja. Nadovezuju se na prethodni oblik primjenjivosti, a u funkciji su širenja geografskih i povijesnih spoznaja i njihova jasnijeg pozicioniranja unutar znanstvenih sustava.
- **Definiranje općih zakonitosti i spoznaja prostora i vremena.** Analizom sadržajâ, procesâ, veza i odnosâ u prostoru, razmatranjem čimbenika njihova prirodnog i društvenog uvjetovanja i izdvajanjem primjera međuzavisnih i višeuvojetovanih relacija između povijesnih zbivanja i geografskih elemenata i/ili faktora utvrđuju se prema određenim principima, pravilima, načinima, modelima i sl., specifične historijskogeografske zakonitosti. Njihova aplikativna istraživačka funkcija potvrđuju se pak u postavljanju općih zakonitosti i spoznaja određenih prostorno-vremenskih okvira.
- **Definiranje prostornih modela budućih ponavljanja povijesti.** Primjenjivost historijskogeografskih spoznaja u definiranju prostornih modela budućih ponavljanja povijesti temelji se upravo na izdvajanju primjera ponavljanja slijeda određenih povijesnih događaja u svjetskoj i osobito u regionalnoj povijesti (posebno u manjim prostornim jedinicama – regijama), a koji proizlaze iz specifičnog i složenog povijesnog razvoja, općih obilježja prostora, njegovih mogućnosti, odrednica geopolitičkog i geostrateškog položaja i sl. Za usmjerivanje povijesnih zbivanja vrlo su važni bili i faktori prirodne osnove, često i neovisno o društvenom razvoju, civilizacijskom napretku, stupnju ukupne razvijenosti i sl.¹¹
- **Predviđanje prostorno-društvenih promjena.** Definiranje i razumijevanje interaktivnog određenja historijskogeografskih procesa, zakonitosti, sadržaja i sl. te objašnjenje uopće svih vrlo složenih reverzibilnih odnosa između povijesnih, prirodnih i društvenih faktora u određenoj prostornoj jedinici, istraživačke su pretpostavke potvrde i primjene projekcijskog značenja historijske geografije u predviđanju prostorno-društvenih promjena i zbivanja u tradicionalnim povijesnim regijama (Fuerst-Bjeliš).¹²
- **Razumijevanje objektivne prostorne stvarnosti.** Svi dosad navedeni oblici primjenjivosti historijskogeografskih spoznaja slijede iz specifičnoga historijskogeografskoga koncepta, iz kojeg proizlazi i primarna istraživačka djelatnost razmatranja i objašnjavanja korelacijskog sustava: povijesni razvoj – prirodna osnova – društvena nadgradnja

u geografskome prostornom okviru, a u svrhu poznavanja prošlosti i razumijevanja objektivne prostorne stvarnosti te suvremenih procesa i odnosa.

- **Regionalno, prostorno i društveno planiranje.** Uz razumijevanje prošlih zbivanja, određivanje čimbenika njihova uvjetovanja, sagledavanje jačine utjecaja na opće aspekte prostora (njegove značajke, obilježja, mogućnosti, namjenu i sl.), uočavanje intenziteta transformacije prostora i općenito uz otkrivanje svih smjerova i mehanizama razvoja prostora bitnih za društveni razvoj, a sukladno ponavljanju povijesti u određenim tradicionalnim prostornim okvirima (povijesnim regijama), historijskogeografske spoznaje i prostorni modeli primjenjuju se u funkciji optimalne upotrebe, valorizacije, planiranja i predviđanja funkcija prostora, odnosno u postupku regionalnoga, prostornog i društvenog planiranja.
- **Obrazovanje.** Poimanje historijske geografije kao svojevrsne filozofije i logike povijesno-geografskog prostora u smislu planiranja i organizacije tog prostora u budućnosti, potvrđuje njezinu primjenu na više obrazovnih razina i u više različitih studijskih smjerova, dok je na srednjoškolskoj obrazovnoj razini potreba razmatranja takve tematske osnove geografije i povijesti i njihove interakcije u svrhu objektivnijeg i realnijeg sagledavanja i razumijevanja suvremene zbilje jasna i logična.
- **Opća društvena i politička razina.** Ovako postavljen historijskogeografski teorijski pristup koji razrađuje i povezuje teorijsko-metodološke okvire različitih znanstvenih područja, polja, grana i disciplina, ali komplementarnih s obzirom na predmet interesa historijske geografije (prostorno-vremenski kontinuum), omogućuje spoznajnu širinu historijskogeografskih zakonitosti te primjenjivost i na općoj društvenoj i na političkoj razini. To je pretpostavka razumijevanja i pravovaljanoga, opravdanoga i održivoga „gospodarenja” prostorom (ili njegovim dijelovima) i vremenom.

Iz navedenih oblika primjenjivosti historijskogeografskih spoznaja na različitim razinama višeg i nižeg reda veličine i organizacijskog oblika, potvrđuju se višestruka uloga historijske geografije, njezino korelacijsko značenje, integracijsko djelovanje, predmetna multidisciplinarnost te široki ekstenzitet pri sagledavanju i razumijevanju objektivne prostorno-vremenske zbilje. Sukladno tome potvrđuje se i identifikacija historijske geografije kao svojevrsne „geografije prošlosti i prošlih vremena” i „učiteljice” koja nam pomaže u razumijevanju prostora.

Historijska geografija u funkciji predviđanja i planiranja – historijskogeografski znanstveni potencijal

Uloga historijske geografije u razumijevanju međusobnih veza povijesnih zbivanja, geografskog prostora, prirodne osnove i društvenog razvoja bit će ključna i u novim organizacijskim formama i razvoju novih vrsta planiranja jer je jedina znanstvena disciplina koja svojim predmetom interesa povezuje humanističko, prirodno, društveno i interdisciplinarno znanstveno područje i svojim istraživačkim metodama može definirati i postavljati projekcije i modele kao nužni oblik predviđanja prostornih promjena. Suvremene društvene promjene, socijalne strukture, procesi i pojave, politički prevrati, briga o zaštiti okoliša, problemi svjetskog stanovništva, ekonomski odnosi itd. uvjetovali su pojavu i razvoj

društvenog planiranja, u kojem historijska geografija može i treba imati ulogu definiranja zakonitosti iz prošlosti i izdvajanja čimbenika koji su najviše utjecali na sličan društveni i politički okvir suvremene prostorne stvarnosti i društvenog razvoja. Ključ razumijevanja objektivne prostorne stvarnosti, tj. svega što nas okružuje, jest i u razumijevanju prošlih zbivanja pa sukladno tomu u budućnosti može biti „ponavljanja povijesti”, ali u određenim segmentima, što nužno i isključivo ne znači „preslikavanje” prošlosti u budućnost, već ponavljanje određenih aspekata, oblika, formi, pojava, procesa itd. društveno-povijesnog razvoja prema potvrđenim zakonitostima, modelima, principima itd. i prevladavajućim faktorima. Ti dominantni faktori, bez obzira na karakter uvjetovanja, mogu biti prisutni u istim ili neznatno izmijenjenim formama¹³ i djelovati većim ili manjim intenzitetom u suvremenoj prostornoj organizaciji. Primjer su za to geografski smještaj, prometni položaj, osnovna obilježja prirodne osnove, strateški položaj, geopolitička obilježja okruženja, položaj u ekonomskim odnosima i sl. iz kojih proizlaze faktori transformacije prostora, društveni razvoj, povijesni slijed događaja i sl.

Temeljni preduvjeti i pretpostavke u svakom postupku predviđanja jesu i intenzivna historijskogeografska istraživanja manjih prostornih okvira, tj. regija u različitim razdobljima, s razumijevanjem povijesnoga konteksta za proučavane pojave, promjene, procese, odluke i sl. i njihova odražavanja na prostornu organizaciju (Guelke, 1997). Zatim je tu primjena intenzivnih općih znanstvenih metoda naglašenoga kvantitativnoga i kvalitativnoga karaktera, specifičnih geografskih u istraživanju složenih relacija u regiji (Magaš, 2007) i na kraju specifičnih historijskogeografskih projekcijskih metoda u završnom postupku definiranja i postavljanja historijskogeografskih prostornih modela. Sukladno tome historijska geografija može imati značajnu i nezaobilaznu ulogu u izradi planova na različitim teritorijalno-upravnim razinama, kao i u prostornome, regionalnom, urbanističkom, okolinskom, statističkom¹⁴, demografskom¹⁵, društvenom i inom planiranju.

Od svih vrsta planiranja jedino je formalizirano, standardizirano, primijenjeno, zakonski uređeno, upravno provedeno itd. prostorno planiranje, s obzirom na to da postoje prostorni planovi koji se izrađuju na grafičkim podlogama (katastarskim ili geodetskim, topografskim, općegeografskim itd.) na razini teritorijalno-administrativnih jedinica (općina, gradova i županija)¹⁶. Regionalna i društvena planiranja zasad nemaju takvu formu, ali su izuzetno bitna, pogotovo kad se stavljaju u kontekst također administrativnih (regionalnih) jedinica i u dopunske postupke prostornog planiranja.

Sustavom prostornog planiranja u Hrvatskoj određuje se svrhovita i logična prostorna organizacija, definira namjena prostora i određuju mjerila i smjernice za uređenje prostora u budućnosti na administrativno-upravnoj razini države, županija, Grada Zagreba, općina i gradova, a zakonski je sve regulirano dokumentima prostornog uređenja, tj. prostornim planovima (Zakon o prostornom uređenju i gradnji, NN br. 76/07, 38/09). Budući da je, prema važećemu zakonskom aktu, cilj prostornog uređenja „konceptijski globalno, funkcionalno, održivo, dugotrajno podijeliti, organizirati, ustrojiti i sl. prostorne jedinice na različitim teritorijalnim razinama, u svrhu uravnoteženog regionalnog društveno-ekonomskog razvoja i odgovornog upravljanja prirodnim resursima i zaštiti okoliša” (NN, 76/07, 38/09), uz tradicionalne prostorne analize nužno je uzeti u obzir i moguće ponavljanje „povijesnih scenarija” sukladno rezultatima historijskogeografskih analiza.

Regionalno planiranje grana je planiranja koja se bavi društvenim, socijalnim, ekonomskim, političkim i sl. zoniranjem i distribucijom stanovništva, prostornih funkcija, čimbenika, sadržaja, djelatnosti, aktivnosti itd. bitnih za održivi razvoj različitih vrsta regija (fizionomskih, funkcionalnih, prirodnogeografskih, tradicionalnih povijesnih, demografskih, statističkih, popisnih itd.) i kao takvo snažan je instrument regionalne politike kojom se usmjeruju procesi njene realizacije (Pejnović, 2009a). Ulogu geografskih istraživanja i istraživanja njezinih disciplina u postupku planiranja i organizacije prostora, potvrđuje i definicija regionalnog planiranja europskih ministara nadležnih za prostorno planiranje CEMAT¹⁷, donesena u okviru Europske povelje o regionalnom planiranju¹⁸, koja eksplicitno navodi da je „regionalno planiranje geografski izraz ekonomske, socijalne, kulturne i ekološke politike društva, istovremeno je znanstvena disciplina, administrativna tehnika i politika zamišljena kao interdisciplinarni i globalni pristup usmjeren uravnoteženom regionalnom razvoju i fizičkoj organizaciji prostora prema cjelovitoj strategiji”. Posebno su za regionalno planiranje bitni historijskogeografski prostorni modeli koji razrađuju sveobuhvatni složeni okvir prostornih zbivanja jer razmatraju i sagledavaju prostor u širem kontekstu te obrađuju i projiciraju buduća zbivanja i složenu problematiku vezanu uz zaštitu okoliša, baštinu, socijalna pitanja, politiku, znanost i sl. koristeći se raspoloživim historijskogeografskim metodama i spoznajama kao i obilježjima samoga prostornog okvira.

Društveno planiranje relativno je noviji pojam i aspekt u planiranju i također se u osnovi nužno veže uz prostornu (regionalnu, administrativnu, upravnu...) podlogu s ciljem funkcioniranja društva, njegove logične organizacije u prostoru u nekom budućem razdoblju i potvrđivanja nacionalnog identiteta (Šakić, 2009). Društvena planiranja temelj su za političku, javnu, društvenu i diplomatsku djelatnost ili rad, a historijskogeografske analize, s obzirom na to da obuhvaćaju i prostor i vrijeme, bitne su za tumačenje budućih društvenih okvira, političkih djelovanja, društveno-političkih preslagivanja, vanjskopolitičkog djelovanja, međunarodnih odnosa i sl. Ipak, najvažnija zadaća historijske geografije jest u prostornom i regionalnom planiranju, jer je regija temelj razmatranja budućih zbivanja i sa svim je svojim složenim prirodnim, društvenim i povijesnim faktorima pretpostavka funkcionalne i logične prostorne organizacije.

Historijskogeografski prostorni modeli i projekcije

U postavljanju prostornih modela dolaze do izražaja širina obrazovanja, snaga spoznaje i logika istraživača i sve pretpostavke vezane uz poznavanje literature, problematike prostornih zakonitosti, faktora koji utječu na zbivanja i sl. Kontinuiranim provođenjem kvalitativnih, kvantitativnih i detaljnih istraživanja te primjenom regionalnoga historijskogeografskog pristupa moguće je projicirati slijed događaja, a primjer za to mogu biti složeni i nesređeni odnosi u BiH, Kosovu, Španjolskoj, Belgiji itd.¹⁹ i projekcije mogućih teritorijalnih promjena u spomenutim prostornim organizacijama prema razmotrenim prostornim, povijesnim, političkim i geostrateškim značajkama. Logično, sve pretpostavke vezane uz prostorne modele bit će utoliko vjerojatnije ukoliko su intenzitet i širina kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja veći, pa je time i njihova primjenjivost realnija. Projekcije uključuju postavljanje i upotrebu egzaktnih metoda predviđanja, što znači da se one moraju temeljiti na konkretnim statističkim podacima u dužim kontinuiranim

vremenskim serijama podataka za različite procese, veze i odnose koji se iz prošlih razdoblja projiciraju različitim matematičko-statističkim postupcima, metodama i modelima za buduća razdoblja, odnosno kojima se nastoji mjeriti intenzitet i smjer promjena. Kao što je već nekoliko puta u radu naglašeno, osnovna pretpostavka u projekcijama (historijskogeografskim) jest da će budućnost sličiti prošlosti, odnosno da će se prostorni modeli, principi, zakonitosti itd. iz prošlosti projicirati, reflektirati, manifestirati, odraziti itd. u budućnosti. Projekcije kao najsloženiji i najviši oblik predviđanja mogu uključivati i kvalitativne i kvantitativne pristupe predviđanja organizacije prostora, a navest ćemo osnovne koje se mogu izdvojiti.

- **Projekcije zakonitosti.** Definiranje zakonitosti iz prošlosti bitno je kako bi se mogli odrediti principi, pravila, strategije, načini i sl. prema kojima se one izdvajaju i kako bi se proučila historijskogeografska podloga njihove pojave (povijesni kontekst, prostorni obuhvat, faktori uvjetovanja, sistematizacija njihova uvjetovanja, društveni okvir i specifičnosti njihovih obilježja). Na temelju takvih detaljnih historijskogeografskih analiza stvara se osnovna pretpostavka razumijevanja njihova ponavljanja u budućnosti te se definiraju projekcije socijalnih, ekonomskih, političkih i sl. zakonitosti u suvremenim prostornim odnosima.
- **Projekcije procesâ, veza i odnosâ.** Razmatranje procesa, veza i odnosa razvojna je znanstvena i istraživačka unutrašnja predmetna osnova geografije i njezina teorijskog pristupa, a kako takve teorijske okvire zadržava i historijska geografija, kao jedna od njezinih fundamentalnih disciplina, jasno je da se uloga historijske geografije potvrđuje kroz razumijevanje, interakciju, određenje, uvjetovanje i sl. procesâ, veza i odnosâ u geografskome i povijesnom prostoru, ali i kroz razumijevanje suvremene zbilje.
- **Projekcije prostornih modela.** Prostorni modeli kao specifične istraživačke metodološke posebnosti geografije (i historijske geografije) svoju primjenjivost potvrđuju kao projekcijske podloge za povijesna zbivanja i društveni razvoj u određenim prostornim okvirima, a razrađuju se i kategoriziraju s obzirom na prevladavajuće čimbenike, implikacije, segmente, aspekte i sl. prirodnog i/ili društvenog uvjetovanja i zakonitosti proizašlih iz njih. Stoga je moguće prema određenom redosljedu pojavljivanja i ponavljanja, prema intenzitetu utjecaja i usmjerivanja procesa u prostoru upotrebom složenih prostornih modela predviđati veze između interaktivnih raznolikih faktora.
- **Kvalitativne projekcije.** Kvalitativne analize u historijskoj geografiji također su bitne i primjenjive su u definiranju, izdavanju i sistematiziranju kvalitativnih (vrijednosnih) parametara i kvalitativnih modela povijesnih zbivanja, kao, uostalom, i u svakom vrijednosnom procjenjivanju faktora iz korelacijskog sustava (povijesna zbivanja – prirodna osnova – društvena nadgradnja) koji na bilo koji način utječu na smjerove razvoja, transformaciju i valorizaciju prostora pa se stoga kvalitativne projekcije upotrebljavaju za predviđanje vrijednosnog aspekta i utjecaja u budućim prostornim i društveno-povijesnim promjenama.
- **Matematičko-statističke projekcije.** Matematičko-statistički postupci, modeli i pristupi dio su kvantitativnih općih znanstvenih metoda, koje historijska geografija u svome istraživačkom postupku upotrebljava ako postoje raspoložive vremenske serije podataka za određeni prostor (regiju) i vrijeme, za uočavanje kvantitativnih, mjerljivih

i egzaktnih obilježja procesâ, veza i odnosâ u smislu regionalne prostorne analize, a s ciljem uočavanja trendova, definiranja zakonitosti i projekcija matematičko-statističkih modela u buduća razdoblja.

ZAKLJUČAK

Definicija i teorijski okvir svakog znanstvenog područja, znanstvenog polja ili discipline preduvjet su daljnje razrade i potvrde znanstvenosti, neospornosti, daljnjeg razvoja i suvremenih koncepata kojima se u istraživačkom i znanstvenom pristupu teži. Zamjena i preskakanje nužnih koraka u dijalektičkom pristupu i razvoju znanstvenog mišljenja vrlo često u znanstvenoj sferi dovode do tzv. pojedinačnih „hobističkih” istraživanja koja, razmatrana i objašnjavana s prevladavajućim utjecajem anglosaksonske literature, proizlaze iz vlastitoga istraživačkog (ega) interesa, a ne iz istraživanja koja imaju društvenu podlogu i značenje. Pravilo je da je gotovo sva istraživačka problematika radova usmjerena, prilagođena i definirana sukladno postojećoj literaturi, dok vlastito kritičko promišljanje, osobito ono koje se tiče teorijskih osnova matičnoga znanstvenog područja, ostaje, nažalost, u pravilu osamljeno. Pozicija historijske geografije to nam i potvrđuje, a izraženost takva stava ponajviše se očitovala u manjem broju radova koji eksplicitno definiraju predmet interesa historijske geografije, koji potenciraju njezin pristup kao specifičnost kroz koju se teži razumijevanju i uočavanju složenih prostornih zakonitosti i odnosa i koji komplementarno razlikuju istraživački povijesni i geografski pristup. Bitno je također uočiti i razlike u pristupu samoj historijskoj geografiji vidljive u predmetnoj granskoj podjeli, kojoj se sve više pribjegava pod izlikom interdisciplinarnosti, preklapanja predmeta interesa i sl., pa su formalno historijskogeografske analize sličnije kartografskim, povijesnim ili regionalnim, čime se jako zadire u njihovu disciplinarnu znanstvenu autonomnost, istraživački identitet, metodološki sustav, tradiciju i sl. Zato se nastojalo razriješiti i razraditi osnovne dileme u pristupu i primjeni, kao prilog teorijskim postavkama inače primarnim i logičnim korakom u daljnjim istraživanjima, izdvajajući tema, razradi metodološkog sustava i konkretnoj primjeni u znanosti i šire. Iz svega je moguće iznijeti četiri zaključne misli prema postavljenim istraživačkim pitanjima s početka rada.

- 1) Autonomnost znanstvenih istraživanja unutar nekog znanstvenog polja, područja i discipline mora primarno proizlaziti iz jasnoće predmeta interesa i metodoloških mogućnosti matične znanosti. Na taj bi način historijska geografija trebala temeljiti svoju koncepciju razvoja u skladu s razvojem i prepoznatljivošću geografije, njezina znanstvenog područja i općenito razvojne znanstvene tehnologije. Navedeni bi princip valjalo primjenjivati u skladu s potrebama društva te tako prilagođavati interes analitičkih istraživanja. Samo po sebi to nije sporno s obzirom na ulogu geografije u tumačenjima i objašnjavanjima prostornih odnosa i procesa, ali se problem javlja u postavljanju njezinih disciplinarnih razina primjene, u kojima se svako zalaženje u prošlost u nekom dijelu geografskog prostora smatra historijskogeografskim pristupom.
- 2) Temeljni zadatak postavljen u naslovu rada imao je za cilj potvrditi istraživačku fundamentalnost (sekundarnu) i primjenjivost rezultata historijske geografije, primarno proizašle iz teorijskih postavki historijskogeografske prostorne i vremenske identifikacije njenih osnovnih istraživačkih kategorija. Upravo se prepoznatljivost i znanstvenoistraživački potencijal historijske geografije (uz pretpostavku razvoja i

afirmacije geografije) nalaze u njezinoj teorijskoj osnovi na temelju koje se definira-
njem, objašnjavanjem i kvantifikacijom (faktorskom) kompleksnih (i višeuvjetovanih)
prostornih (modelskih) zakonitosti određuju valorizacija, planiranje i uređenje prostora.
Takvim se pristupom upravo prostor, vrijeme i sustav faktora potvrđuju kao kategorije
najvišeg reda sadržajnosti, značenja i uvjetovanosti.

- 3) Standardizirani postupak stupnjevanja u istraživačkom promišljanju pretpostavlja
razvijenu teorijsku predmetnu i istraživačku jasnoću te opći i specifični (posebni) meto-
dološki sustav kojim se razrađuje znanstvena misao do spoznajne izvornosti discipline.
Kod historijske geografije te su dvije komponente (ko)relacijski usmjerene posebno
znanstvenoistraživačkoj razini projiciranja zakonitosti iz prošlosti i prostorno-vremen-
skome modeliranju. Historijskogeografske projekcije i historijskogeografski prostorni
modeli u teorijskom smislu obuhvaćaju naglašeno složen, primarno interdisciplinarni i
različito uvjetovan sustav djelovanja faktora (u geografskom prostoru) u kompleksnim
društveno-povijesnim okvirima, a njihova je primjena gotovo nezaobilazna u tumačenju
prošlih i budućih prostornih odnosa.
- 4) Distinktivnost u redu veličine uvjetovanosti prostorno-vremenskih faktora u geo-
grafskom prostoru moguće je izdvojiti kao osnovnu razliku između regionalnih i
historijskogeografskih pristupa i razmatranja. Regionalna su razmatranja primarno
fundamentalna jer pokrivaju cijeli geografski prostor (podijeljen na manje teritorijalne
jedinice, odnosno regije), a historijskogeografska fundamentalnost temelji se na raz-
matranju cjelokupnoga vremenskog slijeda povijesnih zbivanja (povijesni faktori) u
osnovnoj relaciji geografskog prostora. Razlikovanje regionalne od historijske geografije
primarno je vezano uz raznolikost faktorske uvjetovanosti (regionalna geografija) i
dominantnost prevladavajućih povijesnih prostornih faktora (historijska geografija).

POZIVNE BILJEŠKE

- ¹ U radu se ne ulazi detaljno u teoriju same historijske geografije niti se obrađuju metodološko-koncepcijska
načela, već se prihvaćaju dosadašnji autorski stavovi o problematici historijske geografije (definicija, identitet,
pozicija u znanstvenom sustavu itd.) i okvirno postavljeni historijskogeografski koncept na koji se u radu
poziva. Naglasak je stoga na aspektima i razinama primjene historijskogeografskih spoznaja.
- ² Upravo se kroz sustav posebnih metoda iz susjednih područja koje u historijskogeografskim razmatranjima
mogu biti opći dio autonomnoga metodološkog sustava mogu upotrebljavati i razvijati postupci kao bitan
doprinos komplementarnih znanosti.
- ³ Upravo se reorganizacija i znanstvena tržišna orijentacija postavljaju kao osnovna smjernica suvremenome
teorijsko-koncepcijskom razvoju geografije. Ističe se važnost angažmana geografa kao tradicionalnih tumača
prostornih zbivanja u prostornim, razvojnim i društvenim projektima strateški važnima za zemlju (Crkvenčić,
2007, prema: Komušanac i Šterc, 2011).
- ⁴ Pritom je važno naglasiti da interdisciplinarnost ne smije biti opravdanje za ulaženje u teorijska područja
drugih znanstvenih područja. Na primjeru historijske geografije to konkretno znači da ulaženje u povijesno
teorijsko područje nije ni nužno ni potrebno, ali niti moguće s aspekta druge znanosti, bez obzira na to koliko
ona bila komplementarna po interferirajućem predmetu interesa. Uvažavanje usvojenih teorijskih okvira
susjednoga znanstvenog područja, polja ili discipline jedan je od osnovnih principa u znanosti, prema kojem
se poštuju izvornost, autentičnost, brojnost znanstvenih rezultata, tradicija, znanstvena autonomnost te čitavi
niz drugih znanstvenih atribucija.

- ⁵ Fundamentalnost historijske geografije primarno je uvjetovana predmetnim razmatranjem cijeloga dostupnog vremena kao, uz prostor, jedne od osnovnih filozofskih kategorija. Pokrivanje vremenskog slijeda u cijelosti (na sličan način regionalna geografija pokriva cijeli geografski prostor podijeljen na manje dijelove – regije) smatra se u geografiji sekundarnom fundamentalnošću, za razliku od osnovne uvjetovanosti u cijelome geografskom prostoru koja definira primarnu fundamentalnost kroz reljef i stanovništvo (Šterc, 2012).
- ⁶ Vrijeme postoji nezavisno od naše svijesti. Slikovito rečeno, upravo zbog njegove neprekidnosti ne postoji sadašnji trenutak. To je iskustvena spoznaja iz svakodnevice, u kojoj osjećamo da vrijeme prolazi i da idemo u budućnost, ali ne osjećamo silu pri tom prolasku i odlasku u budućnost.
- ⁷ Reverzibilnost procesa jest zapravo međuuvjetovanost u složenim odnosima prostorno-vremenskoga kontinuuma u kojem i elementi mogu biti u sekundarnoj varijanti faktori, kao i obratno, faktori mogu biti elementi sadržaja, veza, procesa i odnosa, kako je već naglašeno.
- ⁸ S obzirom na njezinu apsolutnu složenost objektivnu prostornu stvarnost nije lako razumjeti, no tom razumijevanju u svakom pristupu treba težiti, a fundamentalnost historijske geografije kroz razmatranje osnovnih kategorija prostora i vremena objektivnu stvarnost čini razumljivom.
- ⁹ U istraživačkom postupku potrebno je utvrditi red veličine pojedinog/ih faktora, njihov intenzitet u prostoru, vremensku dimenziju, tj. trajanje dominacije, stupanj relevantnosti u prostornim zakonitostima i sl.
- ¹⁰ U metodološkom smislu historijskogeografski pristup podrazumijeva i pretpostavlja nadopunu metodologije geografije i povijesti u istraživačkom postupku pa je stoga metodologija historijske geografije osobito bitna; osim standardnih kvantitativnih i kvalitativnih metoda geografije i povijesti ističu se modeliranje prostorno-vremenskih zakonitosti, modeliranje prošlosti, modeliranje budućnosti, prostorno modeliranje i sl.
- ¹¹ Modeliranje budućih zbivanja zasniva se primarno na historijskogeografskim i regionalnogeografskim spoznajama i istraživanjima uz osnovnu pretpostavku ponavljanja povijesti uvjetovanu složenim geografskim (prostornim) sadržajima i faktorima.
- ¹² Za razliku od modeliranja budućnosti predviđanje prostorno-društvenih promjena segmentarna je karaktera i ne uključuje složeno prostorno povezivanje, nego samo intenzitet i smjer promjena.
- ¹³ Ponavljanje povijesti učestala je fraza za događanja u prostoru u različitim vremenima i vremenskim razmacima, pri čemu se misli samo na ponavljanje događaja, a ne i na to da se događaji ponavljaju u različitim društvenim okolnostima, ali u istim prostorima, u kojima osnovni geografski, posebno fizičkogeografski, faktori nisu bitno promijenjeni. Povijest se zapravo ponavlja u istim prostorima (regijama), što je u pravilu uvjetovano dominantnim prostornim faktorima.
- ¹⁴ Statističko planiranje pretpostavlja jedinstveni registar teritorijalnih jedinica koje se standardiziraju i kodiraju nezavisno od političkih administrativnih promjena i jedinstveni registar stanovništva prema kojem se u svakoj vremenskoj jedinici (danu npr.) zna koliki je broj stanovnika u teritorijalnoj jedinici. Takvo je planiranje baza za sva ostala planiranja i ključni preduvjet izborâ, referendumâ, izrade socijalnih karata i po njima tipizacije prostora i slično.
- ¹⁵ Demografsko planiranje dio je populacijske politike svake zemlje jer je stanovništvo stvarni, a ne tehnički temelj svih prostornih i društvenih planiranja.
- ¹⁶ Nakon zakonskog normiranja prostornog planiranja nužno će morati slijediti u obaveznoj formi i druge vrste planiranja, što posebno vrijedi za regionalno planiranje jer je regionalni razvoj u osnovi poticaj kao suprotnost forsiranju razvoja upravljanog tržištem i profitom.
- ¹⁷ Council of Europe Conference of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT) osnovan je 1970. u Bonnu na Prvoj konferenciji o regionalnom planiranju (<http://www.coe.int>).
- ¹⁸ Europska povelja o regionalnom planiranju donesena je 20. svibnja 1983. u Torremolinosu u Španjolskoj na sastanku predstavnika zemalja članica Vijeća Europe zaduženih za prostorno planiranje (<http://www.coe.int>).
- ¹⁹ Sve navedene zemlje u etničkom smislu nisu homogene i o njima se često govori i piše kao o multikulturalnim sredinama, a zapravo taj multikulturalizam u prostoru, politički organiziran kroz dominaciju, predstavlja nestabilnost prostora koja je trajna i potencijal za ponavljanje povijesti.

LITERATURA

- Butlin, R. A., 1993: *Historical Geography: Through the Gates of Space and Time*, E. Arnold, New York.
- Blanc, A., 1952/1953: Odnos geografije i historije – prikazan na primjeru zapadne Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik* 14-15 (1), 35-45.
- Boyer, J.-C., 1972: Formes traditionnelles et formes nouvelles de la géographie historique: leur place dans la recherche en géographie, *Bulletin de la Section de Géographie* 82, 55-63.
- Darby, H. C., 1953: On the Relations of Geography and History, *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)* 19, 1-11.
- Darby, H. C., 1962: The problem of geographical description, *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)* 30, 1-14.
- Crkvenčić, I., 2007: Hrvatska geografija: kako se razvijala i kuda ide?, u: *Zbornik radova 4. hrvatskog geografskog kongresa*, 10. – 13. listopada 2007., Poreč, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 23-43.
- Fuerst-Bjeliš, B., 1996a: Pristup definiciji prostornog pojma tradicionalne regije, u: *I. Hrvatski geografski kongres: geografija u funkciji razvoja Hrvatske: zbornik radova* (ur. Pepeonik, Z.), Zagreb, 12. i 13. listopada 1995., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 326-330.
- Fuerst-Bjeliš, B., 1996b: Historijsko-geografski pogled na pitanje prvobitne teritorijalne organizacije Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 31, 115-124.
- Fuerst-Bjeliš, B., 2012: Turopolje – što je to? Historijskogeografski pogled na prostorni pojam i identitet tradicijske regije, *Luč, časopis ogranka Matice hrvatske Velika Gorica* 1(1), 13-19.
- Fuerst-Bjeliš, B., Zupanc, I., 2007a: New 18th Century Venetian Border in Croatia and its Spatial and Demographic Implications, *Hrvatski geografski glasnik* 62/2, 41-52.
- Fuerst-Bjeliš, B., Zupanc, I., 2007b: Image of the Croatian Borderland: Selected Examples of Early Modern Cartography, *Hrvatski geografski glasnik* 69/1, 7-23.
- Gross, M., 2001: *Suvremena historiografija – korijeni, postignuća, traganja*, Historiae, Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.
- Graham, B., Nash, C., (ur.) 2000: *Modern Historical Geographies*, Longman, London.
- Guelke, L., 1997: The Relations between Geography and History Reconsidered, *History and Theory* 36 (2), 216-234.
- Higounet, C., 1961: La Géohistoire, u: *L'Histoire et ses Méthodes* (ur. Samaran, C.), Encyclopédia de la Pléiade, Pariz, 68-91.
- Jagër, H., 1969: *Historische Geographie*, Braunschweig, George Westerman Verlag.
- Komušanac, M., Šterc, S., 2010: Historijska geografija – temeljni identitet geografske discipline, *Hrvatski geografski glasnik* 72/2, 123-142.
- Komušanac, M., Šterc, S., 2013: *Suvremeni teorijsko-koncepcijski razvoj geografije u Hrvatskoj*, *Hrvatski geografski glasnik* 75/1, 71-88.
- Komušanac, M., 2011: *Historijsko-geografski teorijski koncept*, diplomski rad, Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Magaš, D., 2007: Suvremeni aspekti primjene geografije u prostornom planiranju, u: *Zbornik radova 4. hrvatskog geografskog kongresa*, Zagreb, 9-23.
- Nejašmić, I., 2011: Primijenjena istraživanja u demogeografiji, *Hrvatski geografski glasnik* 73(1), 29-37.
- Pejnović, D., 2009a: Geografske osnove identiteta i njegovo značenje za održivi razvoj geoprostora, u: *Zbornik radova 2. kongresa geografa Bosne i Hercegovine* (ur. Spahić, M.), Neum, 8. – 11. listopada 2008., Geografsko društvo Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 40-52.
- Pejnović, D., 2009b: Geografske osnove identiteta Like, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak*, knjiga 1 (ur. Ho-ljevac, Ž.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”, Područni centar Gospić, Gospić, 47-84.

- Rogić, V., 1963: Geografski koncept regije, *Geografski glasnik* 25, 113-119.
- Rogić, V., 1987: O geografskoj misli, geografskim disciplinama i geografiji u Hrvatskoj, *Geografski glasnik* 49, 7-13.
- Rogić, V., 1991: Hrvatska vojna krajina – temeljna historijskogeografska problematika, u: *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske* (ur. Crkvenčić, I.), sv. 8, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, 165-186.
- Schenk, W., 2011: *Historische Geographie*, Darmstadt, University Press.
- Šakić, V., 2009: Suvremeni pristupi identitetu s posebnim osvrtom na nacionalni identitet, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak*, knjiga 1 (ur. Holjevac, Ž.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Područni centar Gospić, Gospić, 15-33.
- Šterc, S., 1987: Potrebnost stupnjevanja u znanstvenom geografskom razmatranju objektivne geopovršinske stvarnosti, u: *Zbornik radova simpozija „Ideje i društvene vrednosti geografske nauke“* (ur. Vulović, D.), Centar za marksizam Univerziteta, Beograd, 81-86.
- Šterc, S., 1989: Geografski prostor – objektivna stvarnost ili geografska irealnost?, *Geografski glasnik* 51, 143-153.
- Šterc, S., 2012: *Geografski i demogeografski identitet*, doktorska disertacija, Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Vresk, M., 1997: *Uvod u geografiju: razvoj, struktura, metodologija*, Školska knjiga, Zagreb.

IZVORI

- Zakon o prostornom uređenju i gradnji, *Narodne novine* br. 76/07, 38/09, <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/298830.html> (1. rujna 2012.)
- Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama, NN 118/09, <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/340161.html> (22. kolovoza 2012.)
- Council of Europe, <http://www.coe.int> (1. rujna 2012.)

SUMMARY

Theoretical Postulates of Historical-Geographical Cognition Applicability

Monika Komušanac

The paper is structured in such a way that the basic theoretical and analytical thinking is divided into a set of basic research issues, review of previous studies, and the identification of historical geography in the science and historical relevance of geographical knowledge through historical and geographical models and projections, as a central part of the consideration. The theoretical concept of the discipline is a continuation of the theoretical considerations from earlier works by authors from which derives the level of applicability of its research results.

Historical geography is a fundamental scientific discipline within the system of geographic disciplines that studies, explains, plans and predicts relationships and reflections in the geographic area (contents, processes, connections and relationships, existing and / or materialized in a new form and on another place in the geographical surface) resulting from intertwining of complex geographical and historical events with the aim of clarifying the objective reality of space“ (Komušanac and Šterc, 2010).

The basic research questions are explicitly set as follows, with the chapters in the work of thought (logical) methods of the general methodological system resulting in responses to them and confirming the assumption.

1. How can one extract from the general theoretical framework of historical geography the areas of research work that will be its identity in relation to complementary areas?

2. From where do the postulates of the fundamentality of historical geography within the geographical concept arise?

3. Are the components of the research recognisability of historical geography of a methodological or applicational nature?

4. How do historical geographical analyses contribute to the planning of space, its functions, logic, purpose, layout, sustainability, organization, etc.?

1. According to the basic principles within science, the criteria for allocation of scientific areas are based on identical, authentic and genuine features that are also a confirmation of homogeneity on the regional scientific level of that identification, considering the complementary scientific areas; so it is possible to distinguish these areas, and also to classify, extract, connect, develop, and so on. This principle is repeated by lowering the order of the division, or at the field, branches and disciplines level that retain the general research (subject) concept and develop their specificity, and they build and strengthen their scientific identity and recognition according to the appropriateness and applicability of the approach. An elaborate system of theories that includes a standard procedure for determining the subject, aims, objectives, principles, characteristics, methods and models of research, is the primary postulation of the application of the stem area and its adaptation to social needs, spatial capabilities and requirements of a human being (individual, community). In particular, this applies to an “individual (company) with modern needs” whose life has to satisfy a number of

functions and purposes, and this in turn inevitably includes the process of establishing connections, relationships and models in space and, in the end, its organization and planning, while the time is understood in a broad theoretical and universal sense, that is, in the context of development, periods of observations of changes in space, the duration of the dominance of factors etc.

2. The concept of such structure and branch divisions within geography highlight two fundamental facts: a) space (geographically), although the undisputed category of geography, is limited and divided into the field of activity of the prevailing factor of the natural and / or the factor of social conditioning. Therefore, the integrity of the space-time approach, in terms of the totality of features and synthesis, belongs to regional and historical geography (they consider the overall space and time), and the width and intensity of the approach is considered their main argument, involving a number of different factors of conditioning and intensity of activity; b) time as a category is of interest to the geographical discipline as a whole, inasmuch as all the processes, relationships and models (but not the contents) must be considered in a time that is constantly flowing, while historical events and historical conditionality are not their primary interest, rather it is the prevailing conditionality that differentiates them. The context of time in historical geography is different in that it refers to the past conditionality and reality, that is, the historical events that have been materialized by the influence of the prevailing historical factors conditioning, similar to the geographical factors, provided that the system of historical factors, as expected, overlaps with social factors.

3. Research recognition of historical geography is of both methodological and applicational nature, as evidenced by the different levels of application (methodological specialties) within a clear theoretical concept.

- Research approaches stem from a fundamental basis, the comparative characteristics of the established concept, and on an integrative interdisciplinary role of historical geography and, secondarily, in complementary and adjacent disciplines and areas so as to achieve scientific and research aims and objectives by implementing a specific system of historical geographic methods in research.
- The expansion of geographic and historical knowledge confirms the conceptually set and explained, very complex, interactive, reversible, correlational, etc. definitions and cognitions necessary for understanding the spatio-temporal complexity.
- Defining general principles and cognitions of space and time through a process of the analysis of content, processes, and connections between the historical and geographical elements and / or factors.
- Defining spatial models of future repetition of history. Applicability of historic geographical cognitions in defining spatial models of future repetition of history is based on the separation of the examples of repetition sequences of certain historical events in world history, particularly in regional history in small spatial units (regions).
- Prediction of future spatio-social changes in traditional historical regions, according to the known characteristics of historical development and organization of space.
- Understanding of objective physical reality arises from the primary considerations and clarifying the correlation system of historical development-natural base-social upgrade in geographic space.
- Education. Understanding of historical geography as a kind of philosophy and logic, a historical and geographic area in terms of planning and organization of this space in the future, confirms its application at all levels of education

4. The function of multiple planning is possible and necessary to understand the objective reality of a geographical area or its parts.
- Regional, urban and social planning through all mechanisms of development of space essential for social development and according to history repeating itself in some traditional spatial scale.
 - General social and political levels. The set theoretical approach of historical geography develops and connects the theoretical and methodological frameworks of different scientific areas, fields, branches and disciplines, which are complementary in accordance to the interdisciplinary subject of interest of historical geography, which is a prerequisite for understanding and for valid, justified and sustainable "management" of space (or its parts) and time.

Primljeno (Received): 12-10-2012

Prihvaćeno (Accepted): 25-06-2013

Monika Komušanac,
prof. geografije i povijesti
Vodovodna 4, 10253 Donji Dragonožec, Zagreb
mkomusanac@gmail.com